

УДК 7.038.6 (045)

О.П. Скиба

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ В ЕПОХУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування новітніх систем наукових комунікацій в епоху інформатизації суспільства.

Ключові слова: інформаційне суспільство, наукові комунікації, наукове співтовариство, засоби комунікації, інформаційні технології.

Вступ

На початку XXI століття небачене у масштабах розширення сфери наукового пізнання, що стало можливим в умовах сучасного науково-технічного прогресу, дає початок новій цивілізації, яка заснована на інформаційній і комп'ютерній технологіях та всесвітній комунікації. Сучасний етап розвитку цивілізації створив умови для розвитку пізнавальних і інтелектуальних можливостей людини на основі новітніх технологій, що викликає зміни в сфері науки і освіти, створює нові форми наукових комунікацій. Звісно, старі механізми наукових комунікацій зберігаються, та розвиток техніки і «створення банків знань...», розробка засобів представлення знань у комп'ютерних системах, усвідомлення творцями штучного інтелекту своєї діяльності як роботи зі знаннями» [13, с. 98] модифікували систему наукових комунікацій, покликавши до життя нові інформаційно-комунікаційні системи.

Так, свого часу поява реферативних служб і бібліографічної техніки були викликані потребами в цих засобах комунікації. Потім людина стала свідком того, як публікація статей модифікувалась у різні види більш оперативної інформаційної техніки: друкарська машинка і листи поступилися місцем комп'ютеру й електронній пошті. Сьогодні поява нових інформаційно – комунікаційних систем свідчить про зростання значення інформації у функціонуванні суспільних і державних інститутів та в житті кожного члена суспільства. А швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє появі потужних інструментів для роботи з інформацією та знаннями і суттєво прискорює розбудову суспільства, яке окремі дослідники визначають як інформаційне, мережеве чи суспільство знань, тобто суспільство, засноване на знаннях.

Аналіз досліджень і публікацій

Деякі західні вчені-теоретики, зокрема, Д. Белл та Е. Тоффлер, в якості характерних рис інформаційного суспільства, називають саме зростання ролі теоретичних знань та інформації [1; 17]. М. Кастельс, розвиваючи свою теорію «інформаційного суспільства», відмічає зростання ролі міжнародних взаємодій, наголошуючи, що саме розвиток нових технологій і зростання ролі інформації стають матеріальною основою глобалізації економіки [4]. М. Маклюен у своїй роботі звертає увагу на особливості появи і розвитку «засобів нашого часу» – електронної техніки [8]; В. Миронов досліджує вплив новітніх засобів комунікації на становлення сучасної культури [10]; Б. Марков розглядає особливості комунікативних процесів в епоху мас-медіа [9].

У роботах Е. Мирського, В. Онопрієнка, В. Садовського приділяється увага особливостям перебігу комунікаційних процесів в науці, відбувається аналіз різних видів і форм спілкування учених [11, 13,]. В роботах У. Гарвея, Г. Дюментона, Нам Лина розглядається роль наукових комунікацій у поширенні науково-технічних досягнень та їхній вплив на організацію науковими співтовариствами фундаментальних досліджень [2, 3, 12]; Д. де Прайс висуває гіпотезу «невидимих коледжів», які виникають на основі міжособистісних та міжгрупових робочих контактів, що підтримуються вченими в процесі проведення наукових досліджень [15]; у свою чергу, Дж. Коул і Д. Крейн досліджують механізми впливу наукових комунікацій на процес наукових досліджень [5, 6].

У роботі В. Резніченко, О. Захарової, Е. Захарової описуються результати аналітичного огляду провідних наукових електронних бібліотек, розташованих у мережі Інтернет. Пропонується каталог досліджених бібліотек та узагальнюючі моделі їх інформаційних ресурсів і сервісів, які можуть розглядатися як основа для проектування та розробки конкретних електронних бібліотек [16]. Т. Ярошенко розглядає актуальні питання інформаційного забезпечення учених та освітян, окреслює тенденції розвитку наукового журналу як важливої моделі наукової комунікації, розглядає окремі аспекти нових моделей наукової комунікації [20].

Постановка завдання

В епоху електронних комунікацій уміння вчених і науковців використовувати нові засоби комунікації у процесі наукового пізнання і можливість швидкого обміну проміжними результатами власних досліджень значно впливають на остаточний результат наукової діяльності. Серед багатьох видів сучасних форм наукової комунікації особливе місце посідають наукові електронні видання, які здійснюють обмін думками між ученими і сприяють виникненню нових знань та ідей. Оскільки інформаційно-технічні засоби передачі інформації як інноваційна форма комунікації не лише відкривають перед людством унікальні можливості творчої самореалізації індивіда, а й відіграють значну роль у науковій діяльності і механізмах трансляції наукового знання, виникає необхідність дослідження особливостей функціонування новітніх систем наукових комунікацій, що й виступає метою даної статті.

Основна частина

Аналіз різноманітних аспектів науки і наукової діяльності, що ще всередині XX століття проводиться в рамках наукознавства, показують, що одним із центральних питань постає саме питання творчої

взаємодії вчених в процесі їх роботи – наукової комунікації. Оскільки головною метою науки є одержання наукового знання, комунікація вчених виступає як одна з умов його створення. Дійсно, сьогодні рівень розвитку науки та освіти значною мірою залежить від рівня інформаційної культури учених, дослідників, викладачів і студентів та від їхнього уміння користуватися новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями.

Комунікація в науці є складною цілісною системою, різноманітні компоненти якої (формальні, неформальні, усні, письмові, міжособистісні, масові і т. д.) настільки тісно пов'язані між собою, що будь-яка спроба дослідження одного з них чи навіть кількох, без урахування решти, заздалегідь є безрезультатною. Більше того, сама ця цілісна система є продуктом історичного розвитку і поділ її на окремі компоненти в той чи інший період має сенс лише в рамках системи загалом. Відповідно, і склад кожної компоненти цієї системи в різні історичні періоди виглядає по-різному [11, с. 7]. Дослідження динаміки зміни цих компонентів в різні культурно-історичні епохи дозволяє виявити механізми їхнього впливу на наукову діяльність. Що стосується сучасної епохи, то зростання ролі знань і інформації, поява, крім традиційних елементів комунікації її нових форм і моделей суттєво ускладнюють це завдання.

Як уже було сказано вище, комунікація в науці – це вид взаємин і спілкування вчених і тому її можна розуміти як одну з умов процесу наукового пізнання. У процесі наукового спілкування учених не лише відбувається рух інформації, а й встановлюються певні соціальні відносини – вирішуються питання про пріоритет, науковий престиж, відбувається стратифікація наукового співтовариства, причому форма і багатоманітність соціальних відносин є специфічними для різних рівнів об'єднання вчених – починаючи з лабораторії та інституту і закінчуючи сукупністю вчених якоїсь дисципліни чи науковим співтовариством загалом [14, с. 40-41]. Отже, колективний характер суб'єкта наукової діяльності підкреслює важливість наукових комунікацій. А вчені й освітяни, як ніхто інший, потребують своєчасного доступу до здобутків світової науки.

За Л. Флеком, мислительний колектив виникає навіть тоді, коли двоє чи більше індивідів обмінюються своїми думками. Наступає певний момент, коли кожен учасник колективу здатен висловити думки, які сам, чи в іншому співтоваристві ніколи не зміг би сформулювати. Якщо дана ситуація існує протягом певного часу, то із взаєморозуміння і нерозуміння виникає структура мислення, що не належить уже жодному з даних індивідів, носієм і творцем якої є даний невеликий колектив [18, с. 69]. Отже, бачимо, що соціальна обумовленість наукової діяльності є очевидною. Адже, функціонування добре організованого колективу з внутрішнім розподілом праці, з технічним обслуговуванням, зі взаємним обміном ідеями, з традиціями полеміки і т. д. неможливе без спілкування. Що стосується сучасної науки, то розвиток інформаційно-комунікаційних систем, надаючи ученим можливість швидко отримувати інформацію і обмінюватися результатами своєї роботи, значно ускладнює дослідження того,

що С. Де Прайс характеризує як «невидимий коледж» [15]. Адже в умовах Інтернет-комунікацій при наявності потужних електронних ресурсів, при залученні різних письмових і мультимедійних способів передачі інформації, завдання виявити і простежити всі контакти і зв'язки групи людей, що утворюють більшу частину «невидимого коледжу», ще більш ускладнюється.

В історії науки в усі часи науковий журнал був одним із важливих джерел інформації та найбільш вдалим і успішним засобом наукової комунікації, як першоджерело для опублікування результатів наукових досліджень та обміну думками. Саме тому поява нової форми наукового журналу – електронного – зумовила цілу низку змін і у самій системі наукових комунікацій. До переваг електронних журналів слід віднести: швидкість підготовки та поширення публікацій (адже стаття може бути доступною інколи на кілька місяців раніше, ніж у друкованому варіанті журналу); доступність в Інтернеті в будь-який час із будь-якого робочого місця (тобто ученим не потрібно витратити свій дорогий час у бібліотеках); можливість «зкачувати» електронний текст для подальшої роботи (копіювання, примітки, конспект і т.д.) тощо.

Стрімкий розвиток електронних журналів і їхні безумовні переваги спричиняють навіть прогнози щодо припинення вже в недалекому майбутньому видання традиційних (паперових) журналів. А нові технології породили й подальші дискусії у фахових колах навколо моделей наукової комунікації взагалі, і запропонували альтернативні моделі. Серед найбільш відомих зараз «Відкритий Доступ» (2 складові цієї ініціативи: Відкритий Архів чи Інституційний Репозитарій та Журнали Відкритого Доступу) [20, с. 150]. Як відмічає Т. Ярошенко, ініціатива Відкритого Доступу «стартувала» в 2001 році як альтернативна модель наукової комунікації, що забезпечує безкоштовний доступ читачів до якісної (рецензованої) наукової літератури у публічному Інтернеті з правом читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, посилатися на повнотекстові статті [20, с. 150-151]. Такі наукові цифрові колекції й архіви дають змогу швидко підготувати електронні книжки і навчальні матеріали, полегшують пошук потрібних текстів, сприяють інтеграції до глобальних наукових баз даних, зменшуючи тим самим ступінь наукової ізоляції та створюючи нові можливості для спільних наукових проєктів. Важливість наукового спілкування як необхідної компоненти в системі науково-пізнавального процесу стала усвідомлюватися порівняно недавно. У популярних логіко-методологічних моделях дослідницької діяльності, що розвиваються в рамках західної філософії науки (Т. Кун, І. Лакатос), фактор наукового спілкування не відіграє скільки-небудь значущої ролі, бо зовсім абстрактно і спрощено розуміється сам суб'єкт наукової творчості. Значна увага проблемам наукового спілкування приділяється в інформаційно-кібернетичних і семіотичних моделях пізнання [19, с. 90].

Однак, як справедливо зауважує Г. Чупіна, трактування наукового спілкування як інформаційного обміну є недостатнім ще й тому, що обмін інформацією в соціальних процесах відбувається і поза без-

посереднім спілкуванням, будучи вплетеним у тканину інших соціальних процесів. Це стосується й наукового пізнання, де комунікативні зв'язки присутні не лише в процесах наукового спілкування, але й на рівні виробництва знань. Адже народження нового – спочатку гіпотетичного – знання, як правило, супроводжується його діалогічними відносинами з уже існуючою системою знання. Встановлення відповідності між старим і новим знанням, зафіксованим відомим принципом Н. Бора, виражає внутрішній комунікативний механізм науково-пізнавального процесу, що лежить у сфері самого виробництва знань. Від нього суттєво відрізняється зовнішній комунікативний механізм науки – спеціалізовані комунікативні зв'язки, що виявляються в особливому типі наукової діяльності [19, с. 91]. Отже, дослідження наявних комунікативних механізмів пізнавального процесу, методів і засобів комунікації, неможливе без врахування соціального і культурно-історичного контексту процесу наукового спілкування. Підтвердження цієї думки знаходимо у роботах С. Кримського, який відмічає, що наука, як феномен культури «...має світоглядні цінності, що пронизують усю масу людського знання» [7, с. 9].

Аналіз наукового колективу як певного типу наукової діяльності поки що не став предметом гносеолого-методологічних досліджень, хоч і відкриває важливі методологічні перспективи, бо дозволяє виявити діяльну структуру, гносеологічні й соціально-психологічні умови, які визначають процес формування пізнавального суб'єкта – наукового колективу. Підхід до наукового спілкування як особливого виду наукової діяльності, перш за все, передбачає його аналіз у межах суб'єкт-об'єктних відносин. Суб'єкт наукового спілкування є внутрішньо диференційованим у просторі й часі, включеним у різноманітні зовнішні зв'язки – ціннісно-світоглядні, нормативно-регулятивні, субординаційно-координаційні, історико-наукові. В літературі виділяють наступні його рівні: а) індивід, творчомислячий учений; б) наукова група, об'єднана інституційно, чи та, що виникла неформально (школа, напрям, «невидимий коледж»); в) наукове співтовариство вчених.

Об'єктом наукового спілкування є знання, яке розглядається як пізнавальна і соціальна цінність. Ціннісний характер знання може бути виявлений у кількох планах: світоглядно-методологічному, практичному та культурно-історичному. Пізнавальна цінність знання пов'язана, в першу чергу, з його науковою новизною, здатністю виявляти нові аспекти в об'єкті науки та ін. Нове знання підлягає також аналізу й оцінці з точки зору його світоглядних і методологічних установок, що є складовою його соціально-наукової і культурної цінності. Нарешті, важливим аспектом обговорення є практична значимість знання, його здатність служити засобом задоволення потреб людей.

На вказану пізнавальну, соціальну і соціокультурну цінність знання й спрямовані охоронні чи руйнівні інтелектуальні зусилля комунікантів. Основна суперечність наукового спілкування створюється дією взаємоспрямованих тенденцій до утвердження наукового й соціального престижу нового знання, з одного боку, і до збереження авторитету старого знання,

а отже, критичному ставленню до нового, – з другого. Ця суперечність старого й нового у формуванні та утвердженні знання прямо обумовлена його специфікою (новизна, проблематичність, практична непередбачуваність та ін.). Вона отримує в соціально-психологічному плані конкретизацію через багатоманітні форми взаємодій і відносин ученого й наукової групи, між науковими групами, між науковою групою і співтовариством у науці [19, с. 92]. Отже, у процесі наукового спілкування можна спостерігати діалектичний взаємозв'язок старого і нового знання, перехід знань з особистісно-психологічного плану до соціального, за допомогою багатоманітних форм взаємодії, які визначаються соціокультурними особливостями даної історичної епохи.

Отже, очевидно, від здатності людини до спілкування, її ціннісних орієнтацій, особистих умінь і навичок користуватися наявними електронними інформаційними технологіями залежать як результат пізнання, так і подальша кар'єра ученого. Виділення двох основних планів функціонування системи наукової комунікації – інформаційного і соціально-організаційного – є, звичайно, дослідницькими абстракціями єдиного процесу і в чистому вигляді, як правило, не реалізуються. В конкретних дослідженнях практично мають місце обидва аспекти, хоч акцент робиться зазвичай на одному з них. Однак в епоху інформатизації суспільства при дослідженні впливу систем наукових комунікацій на процес наукового пізнання слід враховувати обидва аспекти.

Висновки

В умовах розвитку сучасної цивілізації поява нових форм творчої взаємодії вчених у процесі їхньої роботи – наукової комунікації – стає однією з умов створення нового знання і виступає важливим інструментом суспільних трансформацій. Розвиток інформаційних мережевих технологій і зростання ролі інформації в науці та освіті, особливо в останні десятиліття, потребують наявності потужних інформаційних ресурсів і зручного доступу до бази даних як вітчизняної, так і світової наукової періодики та літератури. Оволодіння засобами новітніх інформаційно-комунікаційних систем дозволяє вченим і освітянам, які працюють у різних академічних установах і навчальних закладах, обмінюватися результатами досліджень, вирішує проблему інформаційного забезпечення і створює основи для розбудови знанневого суспільства. Поява нових моделей наукових комунікацій (Відкритий Доступ та ін.) свідчить про необхідність трансформації ролі традиційних бібліотек і створення електронних наукових бібліотек.

Список літератури

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования // Д. Белл – Москва, Academia, 1999. – 949 с.
2. Гарвей У. Д. Коммуникация – суть науки / У. Д. Гарвей // Роль коммуникаций в распространении научно-технических достижений. – М.: 1986. – 63-81 с.
3. Дюментон Г. Г. Сети научных коммуникаций и организация фундаментальных исследований // Г. Г. Дюментон – М.: Наука, 1987. – 105 с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 606 с.

5. Коул Дж. Р. Схемы интеллектуального влияния в научных исследованиях / Дж. Р. Коул // *Коммуникация в современной науке* – М.: Прогресс, 1976. – С. 390-425.
6. Крейн Д. Социальная структура группы ученых: проверка гипотезы о «невидимом колледже» / Д. Крейн // *Коммуникация в современной науке*. – М.: Прогресс, 1976. – С. 183-218.
7. Кримський С. Б. Про софійність, правду, смисли людського буття: Збірник науково-публіцистичних і філософських статей. / С. Б. Кримський – К.: 2010. – 464 с.
8. Маклюен М. Средство само есть содержание / М. Маклюен // *Информационное общество* – М.: Издательство АСТ, 2004. – С. 341-349.
9. Марков Б. Человек в эпоху масс-медиа / Б. Марков // *Информационное общество* – М.: Издательство АСТ, 2004. – С. 452-507.
10. Миронов В. В. Информационное пространство: вызов культуре / В. В. Миронов // *Информационное общество*. – 2005. – № 1. – С. 14-18.
11. Мирский Э. М. Проблемы исследования коммуникаций в науке. / Э. М. Мирский, В. Н. Садовский // *Коммуникация в современной науке*. – М.: Прогресс, 1976. – С. 5-24.
12. Нам Лин Исследование коммуникационной структуры науки // Нам Лин, Гарвей У. Д., Нельсон К. Е. [Пер. с англ.] / *Коммуникация в современной науке*. – М.: Прогресс, 1976. – С. 291-334.

13. Оноприенко В. И. Науковедение: поиск системных идей / В. И. Оноприенко – К.: ГП «Информационно-аналитическое агентство», 2008. – 288 с.

14. Оноприенко В. І. Наукове співтовариство: Вступ до соціології науки / Оноприенко В. І. – К.: ЦДПІН НАН України, 1998. – 98 с.

15. Прайс Д. Дж. Тенденции в развитии научной коммуникации – прошлое, настоящее, будущее. / *Коммуникация в современной науке* // Прайс Д. Дж. – М.: Прогресс, 1976. – С. 93-109.

16. Резніченко В. А. Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси / В. А. Резніченко, О. В. Захарова, Е. Г. Захарова // <http://refdb.ru/look/2756236-pall.html>

17. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер [Пер. с англ. науч. ред. П. С. Гуревич]. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 782 с.

18. Флек Л. Возникновение и развитие научного факта: Введение в теорию стиля мышления и мыслительного коллектива / Л. Флек – М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. – 220 с.

19. Чупина Г. А. Научное общение в системе познавательного процесса. / Г. А. Чупина // *Анализ системы научного познания*. – Свердловск: Изд. УрГУ, 1984. – 152 с.

20. Ярошенко Т. О. Наукові комунікації ХХІ століття: електронні ресурси для науки та освіти України / Т. О. Ярошенко // *Наукові праці*. Т. 52. Вип. 39 – С. 148-154.

О.П. Скиба

ОСОБЕННОСТИ НАУЧНЫХ КОММУНИКАЦИЙ В ЭПОХУ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования новейших систем научных коммуникаций в эпоху информационных технологий.

Ключевые слова: информационное общество, научные коммуникации, научное сообщество, способы коммуникации, информационные технологии.

O. Skyba

FEATURES OF SCIENTIFIC COMMUNICATION IN THE ERA OF INFORMATION TECHNOLOGY

The article investigates the features of the most recent systems of scientific communication in the era of information technology.

Keywords: information society, science communication, scientific community, means of communication and information technologies.

УДК 1 (091) + 130.2

Т.Д. Суходуб

ДИСКУРС ПАМЯТОВАНИЯ: ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ

Центр гуманитарного образования Национальной Академии наук Украины

Анотация. В статье раскрываются концепции памяти, сформировавшиеся в истории философии и современной культуре. Подчеркивается междисциплинарность как главный методологический принцип в исследовании проблематики памятования. Делается вывод, что современная культура демонстрирует не только интерес к прошлым опытам памяти, но и поиск «новых» практик памятования.

Ключевые слова: память, виды памяти, культура и память, опыт памяти в истории философии.

Введение

Память, традиционно рассматриваемая в аспекте феномена духовного и общественно-исторического бытия людей, всё заметнее в современном философском дискурсе актуализируется в качестве важнейшей метафизической проблемы, требующей учёта категориального статуса, логического содержания таких терминов как «социальная», «историческая», «родовая», «коллективная», «личностная», «культурная» и др. память. Аналитика исследований феномена памятования демонстрирует интерес к самым разным темам, среди которых – социально-историческая память общества в целом и отдельных социальных групп (в европейской гуманитаристике направление обозначается как «memory studies») [1, с.9,14]; культивирование памяти в процессах воспитания и образования; систематизация исторического опыта памятования в культурных традициях и современных социальных практиках; анализ особой роли памяти в структуре

личности, языковых актах, творчестве, а также в духовно-культурных, политических, экономических, образовательных трансформациях общества, в процессах социальной коммуникации, явлениях искусства, научных новациях и т.д. [см.: 2]. Причём проблематика разрабатывается как междисциплинарное исследование, составляя предмет интереса историков и социологов, социальных философов и историков философии, психологов и лингвистов, этнографов и культурологов.

Однако, современный дискурс памятования невозможен вне ориентации на историко-философский контекст понимания проблемы, так как именно в истории философии запечатлевались и осмысливались рождённые культурой опыты памяти как специфического измерения человеческого бытия. Отсюда, задачей исследования является теоретическая реконструкция основных вех в становлении и развитии дискурса памятования в историко-философской традиции.